

FLEHITE

UIT DE GOUW

FLEHITE

TIJDSCHRIFT VOOR VERLEDEN
EN HEDEN VAN OOST-UTRECHT

Jaargang 2 / december 1966 / nummer 1

Redactie: Dr.W.J. de Boone, Dr.J.Hovy,
J.H.P.Kemperink.

Redactieadres:

Leusderweg 255, Amersfoort.

Aan dit adres bijdragen en boeken ter
recensie.

Administratieadres:

J. v. Oldenbarneveltlaan 7,
Amersfoort.

Aan dit adres abonnementen en adverten-
ties.

Inhoud:

Van de redactie	1 en 2
Dagvaarten op Spijkerskamp in de Nude, Prof.Dr.W. van Iterson	3 t/m 14
Glasblazerij "De Glashut" te Isselt, E.Heupers	15 t/m 20
Kroniek	21
Boekbespreking: W.A.G.Perks, Leusden: Den Treek en De Boom	22
Omslag: J. de Valk	

Abonnement f 4,50 per jaargang van
4 nummers. Giro nr. 43 76 83 t.n.v.
administrator Flehite te Amersfoort

MODERNE LEVEN- VERZEKERING

automatische
groei van het
verzekerde bedrag
door **unieke**
winstdeling...

tussentijdse
verhoging van uw
verzekering door
optiesysteem
onafhankelijk van
gezondheids-
toestand...

zonder genees-
kundig onderzoek
terstond en
blijvend verzekerd
door inzending
van **certificaat**

HOOFDKANTOOR HERENGRACHT 475, AMSTERDAM-C
KANTOOR TE UTRECHT, MALIESINGEL 27B

BOEKHANDEL VAN GASTEL

LANGESTRAAT 86
AMERSFOORT

●
TELEFOON (03490) 15963 - GIRO 65030

Is de AMRO-Bank er ook voor U?

SA 10865

Bij een moderne bank als de Amsterdam-Rotterdam Bank staan de deuren wijd open voor iedereen. Ook voor U. Waar-mee de AMRO-Bank U van dienst kan zijn? Met alle verzekeringen bijvoorbeeld. Of met vreemde valuta. Of met

reischeques, safeloketten, spa-ren enzovoort.

Vraagt U eens inlichtingen. Elk AMRO-kantoor biedt u alle mogelijk-heden van de grote bank in een attente, vertrouwelijke sfeer.

AMSTERDAM-ROTTERDAM BANK

Van de redactie

Allereerst biedt de redactie aan de lezers haar verontschuldiging aan voor het late verschijnen van dit eerste nummer van de tweede jaargang. Verschillende factoren hebben hiertoe geleid. De belangrijkste ervan was, dat we naar een nieuwe drukker moesten uitzien. De eerste jaargang is verzorgd door de Paters Kruisheren te Amersfoort en de complimenten die wij nu en dan over de uitvoering van ons tijdschrift mochten krijgen, hebben wij hun getrouwelijk doorgegeven. Tot onze grote spijt begon werk voor de orde in die mate beslag te leggen op de tijd, die de paters disponibel hadden, dat zij de verzorging van het tijdschrift niet meer op zich konden blijven nemen. Wij bedanken hen, speciaal de paters Jägers en Draper, hier van harte voor alle zorg, die zij er gedurende de afgelopen periode aan hebben besteed. Zonder hen was ons tijdschrift zeker niet van de grond gekomen. Dankzij hun belangeloze hulp konden wij een kring van lezers en adverteerders verwerven, die ons nu in staat stelt met ons tijdschrift door te gaan. Het zoeken naar een nieuwe drukker heeft door neven-omstandigheden echter veel tijd gekost. Vandaar deze periode van schijn-bare non-activiteit.

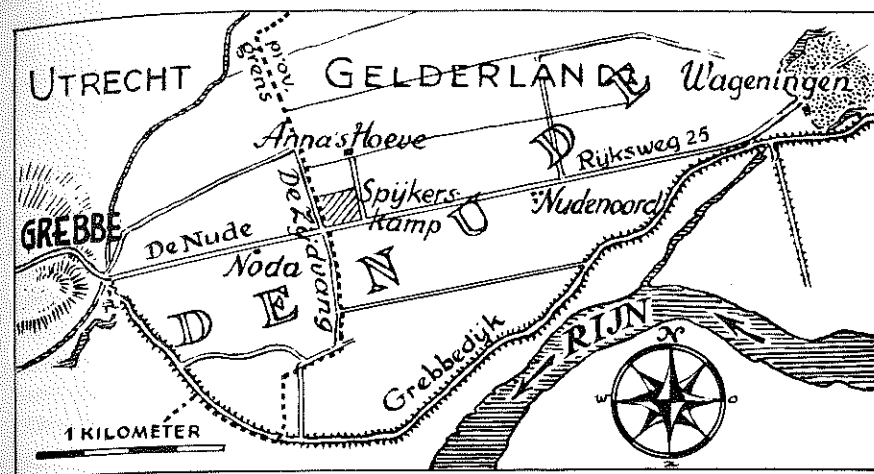
Drs. P. van den Bosch is uit de redactie getreden, zijn drukke werkzaamheden stonden hem niet meer toe nog tijd voor ons tijdschrift te vinden. Wij danken hem hier voor de moeite en de tijd, die hij aan het tijdschrift heeft willen geven.

Op 18 augustus 1966 overleed Prof. Vening Meinesz, die in de afgelopen jaargang aan het tijdschrift heeft meegewerkt. In woord en geschrift is ge-wezen op de grote verdiensten, die hij heeft gehad voor de ontwikkeling der geophysica. Hier gedenken wij een andere zijde van de veelzijdig be-gaafde, wij willen hier wijzen op zijn historische interesse. Dat was het, dat hem in zijn studentenjaren bracht tot de opgravingen op de Heiligenberg. Dat leidde hem jaren geleden tot studies over lokale historie, waarover hij nog kort voor zijn dood met veel verve kon vertellen. Dan klaagde hij wel, dat zijn geheugen hem in de steek liet, maar ondertussen beschikte dat falende geheugen vrijelijk over namen en data uit oorkonden, die hij jaren geleden had bestudeerd, terwijl hij als beminlijk gastheer optrad in zijn ruime werkkamer, vanwaar hij de hele Gelderse vallei tot aan de blauwige heuvels van de Veluwe kon overzien. Bij herhaling betuigde hij zijn in-stemming met het initiatief voor ons tijdschrift en de herinnering aan zijn meeleven is voor ons mede een prikkel met dit werk voort te gaan.

Bij het begin van deze tweede jaargang danken wij alle lezers, die vol-
doende vertrouwen in ons pogen bezaten om zich op het tijdschrift te abon-
neren. Wij hopen dat ons lange zwijgen - te lang naar onze zin - dit ver-
trouwen niet heeft doen verloren gaan. Wel zouden wij onze lezerskring nog
gaarne verruimen. Wij zijn gestart met een nummer van 16 pagina's, de
volgende nummers van de eerste jaargang hadden er 20 en het is onze be-
doeling dit aantal te handhaven. Deze aflevering zal 24 pagina's tellen.
Laten we zeggen, dat dit een kleine tegemoetkoming is voor de lange tijd
van wachten op dit nummer. De volgende zullen weer 20 pagina's omvat-
ten. Het is echter onze grote wens tot verdere vergroting over te gaan. Dit
zal mogelijk zijn door een ruime uitbreiding van onze lezerskring. Mogen
wij hiervoor een beroep op u doen? Een tijdschriftje als het onze kan leven
en zich uitbreiden als het een ruim aantal lezers achter zich heeft. Wilt u
dit aantal helpen vergroten? Zoveel kan worden gedaan door een propagan-
distisch woord te juister tijd en op de juiste plaats. Mogen wij hopen, dat
onze abonnees tevens onze propagandisten worden? Het zijn de beste, die
wij ons kunnen wensen.

Daarnaast willen wij tevens nog graag dank brengen aan onze adverteer-
ders. Een poging tot het werven van meer advertenties - en drijven daarop
niet veel periodieken? - heeft succes gehad. Wij hopen dat hun vertrouwen
in ons niet beschaamd wordt.

En tot slot nog een mededeling van de administratie. Willen de abon-
nees het abonnementsgeld à f 4,50 voor de tweede jaargang overmaken op
gironummer 437683? En om een enkel misverstand recht te zetten: de jaar-
gang bestaat uit vier nummers, u betaalt dus voor vier nummers. Een en-
kele, uitermate goedwillende lezer heeft ondertussen al voor het derde ka-
lenderjaar betaald, maar dat is niet de bedoeling. Wat niet wegneemt,
dat wij schenkingen gaarne aanvaarden! We geven hier de stellige verze-
kering, dat ze zullen worden aangewend voor de verbetering en uitbreiding
van het tijdschrift, waaraan wij graag onze zorg en onze tijd geven. Maar
zo'n schenking op zo'n manier uit te lokken is echt onze bedoeling niet.
Wij hebben deze overschrijvingen genoteerd als abonnementsgeld voor onze
derde jaargang.

"Spijkerskamp" 1966. Situatieschets Dr. A.K. Vink.

DAGVAARTEN OP SPIJKERSKAMP IN DE NUDE

door Prof. Dr. W. van Iterson.

Als men de Rijksweg van Rhenen naar Wageningen (Rijksweg 25)
volgt komt men, als men de helling bij De Grebbe is afgedaald, de sluis
overgestoken is en de fortificaties van de Grebbelinie achter zich heeft ge-
laten, in de Nude. Deze naam heeft twee betekenissen. Men duidt hierme-

de aan zowel de ongeveer drie kilometer lange kaarsrechte weg tussen De Grebbe en Wageningen, alsook de ter weerszijden hiervan gelegen gronden. Op ruim één kilometer afstand van De Grebbe wordt dit gebied doorsneden door de grens tussen de provincies Utrecht en Gelderland, welke ongeveer zuid - noord loopt.

Voor verklaring van het woord Nude, latijn Noda (Noa, Nauda), verwijs ik naar Ducange ¹ en Maigne d'Arnis ². Hier vindt men de omschrijving: "locus pascuus et aquis irriguus", m.a.w. weiland bevoeid door water ³. Dit beeld past geheel bij ons gebied als men zich de Nude zonder bedijking voorstelt. Hierbij herinner ik ook aan de naam Grasneude of Grasnude, welke o.a. voorkomt in een akte van 19 juni 1462 ⁴, waarin sprake is van de Grasneude-tiend.

De streek bestaat uit vruchtbare rivierklei. In de Frankische periode zoekt men hier vergeefs naar een villa en in de middeleeuwen treft men hier geen dorp of buurschap aan. Dit moet worden toegeschreven aan het feit, dat dit gebied minder geschikt was voor bewoning zolang er geen dijk tussen De Grebse berg en de Wageningse berg voldoende bescherming waarborgde tegen overstromingen.

De Grebse dijk ontmoette ik voor het eerst in oorkonden van 1396 en 1397 ⁵, waarin voorkomen percelen grond, gelegen op de Grebse waard, strekkende van de dijk tot in de Rijn. Doch men moet zich van deze dijk in die tijd geen al te grote voorstelling maken. Volgens de bekende aardrijkskundige Beekman ⁶ lag hier vóór de hevige overstroming van mrt. 1595

slechts een kade, die geleidelijk is opgewerkt tot een hoge dijk. In dit verband herinner ik ook aan de doorbraak van het jaar 1650 ⁷.

Al was dan de Nude niet bewoonbaar, dit nam niet weg, dat men al vroeg van de daar gelegen gronden heeft geprofiteerd. Het ontbreekt niet aan aanwijzingen, dat er daar grondverdelingen hebben plaats gehad, welke in verband stonden met markeverhoudingen onder Rhenen, met name aan het z.g. Laareind ⁸.

Wat betreft de geographie dient men op het volgende te letten. Er bestond en bestaat nog een neiging om het meest westelijk gedeelte van de Nude aan te duiden als De Grebbe. Op dit door elkaar gebruiken van de beide namen wees de Leidse hoogleraar Matthaëus reeds in 1689 ⁹. Dit feit moet m.i. worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat er aan de voet van de Heimen- of Grebseberg graafwerken hebben plaats gevonden in verband met waterafvoer (De naam Heimenberg is dan ook de oudste). De namen Grebbe en Grift bewaren de herinnering aan deze vergravingen ¹⁰. Een vroege afbeelding van De Grebbe komt voor op een kaart van circa 1525, waarop tussen Rhenen en Wageningen met de naam "Grebbe dal" een vrij fors gebouw staat aangegeven ¹¹. Schaal en opzet van deze kaart laten echter geen nauwkeurige oriëntering toe.

De oudst bekende vermelding van de Nude staat in een schenkingsoorkonde van 7/10 november 855 ¹², waarin Folckerus de abdij Werden aan de Ruhr o.a. begiftigde met enige goederen onder Rhenen. We lezen daarbij: "In Hnodi quicquid illic habeo", dus hetgeen hij in de Nude had.

1. Ducange, Glossarium mediae et infimae latinitatis i.v. "Noda", Tom. V. Niort, 1885, p. 600/601.
2. W.H. Maigne d'Arnis- Migne, Lexicon manuele ad scriptores mediae et infimae latinitatis, i.v. "Noda", Paris, 1890, kol. 1523.
3. In gelijke zin ook J.F. Niermeyer, Mediae latinitatis lexicon minus, i.v. "Nauda", Leiden, 1954 e.v., p. 715, waar hij het woord in het Frans verklaart als: marécage, herbage humide en in het engels als: marsh.
4. Bissch. arch., nr. 373, fol. 85. Met Bissch. arch. wordt hier en verder aangeduid: S. Muller Fz., Catalogus van het archief der bisschoppen van Utrecht, Utrecht, 1906. - Men zie ook de rekening van de rentmeester van deze zijde der IJsel van restanten van 1334, welke spreekt van "de tiende in den Grasnode" (De registers en rekeningen van het bisdom Utrecht, 1325-1336, uitgeg. d. S. Muller Fz., dl. I (Werken Hist. Gen., N. S., nr. 53), Utrecht 1889, p. 464).
5. Archief der Ridderlijke Duitse Orde, Balije van Utrecht te Utrecht, nrs. 2390 en 2391.
6. A.A. Beekman, Nederland als polderland, 3e dr., Zutphen, 1932, p. 430/431.

7. L.A.J.W. Sloet, Bijdragen tot de kennis van Gelderland, Arnhem, 1852-1855, p. 342.
8. W. van Iterson, De historische ontwikkeling van de rechten op de grond in de provincie Utrecht, dl. I, diss. Leiden, 1932, p. 175/187 en dez., De stad Rhenen, De resultaten van een rechtshistorisch onderzoek, Assen, 1960, p. 34/35.
9. A. Matthaëus (III), De jure gladii tractatus etc., Leiden, 1689, p. 61.
10. Vgl. E. Verwijs en J. Verdam, Middelnederlandsch woordenboek, i.v. "Grebbe" en "Grift", dl. II, 's-Gravenhage, 1889, resp. kol. 2121 en kol. 2138/2139.
11. B. van 't Hoff, De oudste kaart van Overijssel, Versl. en meded. v. Overijss. Regt en Gesch., 79e stuk, Deventer, 1964, p. 1/9; men zie de reproductie naast p. 8 in de rechter benedenhoek.
12. O.B.U., nr. 69, dl. I, p. 77. Met O.B.U. wordt hier en verder aangeduid: Oorkondenboek van het Sticht Utrecht tot 1301, dl. I, uitgeg. d. S. Muller Fz. en A.C. Bouman, Utrecht, 1920, dl. II, uitgeg. d. K. Heeringa, 's-Gravenhage, 1940 en dln. III, IV en V, uitgeg. d. F. Ketner, 's-Gravenhage, 1949, 1954 en 1959.

Het duurt dan ruim drie eeuwen voordat wij de Nude opnieuw ontmoeten. Ik doel hier op de oorkonde van 25 november 1165 ¹³. Hierbij verleende keizer Frederik I toestemming tot het graven van een waterafvoer door de Nude om het water van de Rijn naar zee te leiden (Almere of Flevomeer). Een waterbouwkundig plan, dat evenwel niet werd gerealiseerd.

In de middeleeuwen nam men als meest oostelijke grens van het Nedersticht aan de Nude en als uiterst westelijke Bodegraven. Men vindt deze gedachte verankerd in de uitdrukking "inter Nodam et Bodegraven", het territorium tussen Nude en Bodegraven. Hierbij moet men wel bedenken, dat er een tijd is geweest, dat deze westelijke grens liep tot en met Leiden. Het staat vast, dat het gebied, waarop later de stad Leiden is ontstaan, oud bezit van de Utrechtse kerk is geweest ¹⁴. Later was de grens Bodegraven - Nude. En deze was in velerlei opzicht van belang. Ik herinner o.a. aan de "gemeynen reysen", de algemene krijgsverrichtingen, nodig voor de verdediging van het landsgebied ¹⁵. Administratief vindt men deze limieten gememoreerd in een akte van 30 mei 1325 ¹⁶, waarin de bisschop zijn rentmeestersambt "tvisssen Nude ende Bodegrave an dese side der IJsel" verpandte aan heer Steven van Zulen. Ook bij de rechtspraak speelden deze beide uiterste punten hun rol, getuige een akte van 12 aug. 1321 ¹⁷, waarin Zweder van Vianen verklaarde van bisschop Frederik van Sierck ontvangen te hebben "alle zijn weerlike gerycht tusschen Noide ende Bodegraven te verwarene ende te berichtene in manieren alse hijrthevoren maerschulke plagen.....".

Het territorium tussen Nude en Bodegraven was dus niet anders dan het Nedersticht of het Sticht aan deze zijde van de IJsel. Zo begint een lijst van leenmannen van de graaf van Gelre van 1270 ¹⁸ aldus: "Isti sunt homines feudales domini comitis Gelrie manentes in territorio Traiectensi infra Nude et Boedengrave, m.a.w. hier volgt een opgave van de grafelijke leenmannen in het Nedersticht.

13. O.B.U., nr. 448. dl. I, p. 401/402.

14. S.J. Fockema Andreae (II), J.G.N. Renaud en E. Pelinck, Kastelen, ridderhofsteden en buitenplaatsen in Rijnland, z. pl., 1952, i.v. "Leiderdorp", p. 78/79 en S.J. Fockema Andreae (II), Burggrafelijk Leiden, Leids Jaarboekje, 1955, Leiden, 1955, p. 51/52.

15. Vgl. mijn boek De stad Rhenen, p. 125.

16. De registers en rekeningen van het bisdom Utrecht, 1325-1336, uitgeg. d. S. Muller Fz., dl. I (Werken Hist. Gen., N. S., nr. 53), Utrecht, 1889, nr. 33, p. 28/29.

17. Bissch. arch., nr. 376, gedeeltelijk gedrukt bij S. Muller Fz., Schetsen uit de middeleeuwen, nieuwe bundel, Amsterdam, 1914, p. 114.

18. O.B.U., nr. 1791. dl. IV, p. 59.

Na verloop van tijd vormde Bodegraven niet meer de westelijke grens en werd deze verlegd naar de Putkop tussen Woerden en Harmelen ¹⁹. Dit nam evenwel niet weg, dat men nog lang na deze grensverlegging in allerlei stukken de term "tussen Nude en Bodegraven" oudergewoonte bleef gebruiken.

Deze inleidende beschouwingen waren nodig voor een goed begrip van het nu volgende. De eerste oorkonde, die voor ons verdere onderzoek van belang is, is die van 22 januari 1201 ²⁰. Het betreft hier een verdrag van de graaf van Gelre met de hertog van Lotharingen en de bisschop van Utrecht, waarbij verschillende twistpunten uit de weg werden geruimd. Onze bijzondere aandacht wordt hierbij getrokken door § 4 van het tweede gedeelte van deze akte. We lezen hier: "Iten promissum est, quod episcopus et comes Gelrie proxima Dominica post festum beate Virginis in Noda convenient, et uterque eorum octo de suis hominibus eliget; et quitquid illi tactis ewangelii fuerint arbitrati, tam de moneta, si comes eam debeat habere, et si eam debet habere, sub quo pondere et in quo loco et preterea de omnibus distanciis, que inter episcopum et comitem sunt, illorum XVI stabunt arbitrio." Dus, des zondags na 15 augustus zouden de bisschop van Utrecht en de graaf van Gelre in de Nude samenkomen. Ieder zou uit zijn gevolg 8 personen (als scheidsrechters) uitkiezen. Deze zouden, onder aanraking van de evangeliën, beslissen, of de graaf recht had op het muntrecht en zo ja, van welk gewicht en op welke plaats. Bovendien zouden deze scheidslieden nog uitspraak doen over andere geschilpunten.

De volgende oorkonde, die ons interesseert voor ons onderzoek, is van 19 oktober 1225 ²¹. De graaf van Gelre is hierin aan het woord en constateert, dat hij met de bisschop van Utrecht is overeengekomen, dat zij hun geschillen zullen onderwerpen aan de uitspraak van arbiters. Opvallend is de plaats van uitgifte der akte aan het slot van het stuk: "Datum.... in Noda super ripam Reni." Het is derhalve gegeven in de Nude aan de oever van de Rijn. Het lijkt niet te gewaagd aan te nemen, dat de beide landsheren elkaar hier hebben ontmoet.

Een andere belangrijke ontmoeting in de Nude had plaats op 10 oktober 1320 ²². De Utrechtse bisschop Frederik van Sirk, Arnoldus van Xanten, proost van Arnhem, en Waltherus, heer van Keppel, traden bij die gele-

19. Zie het slot van deze bijdrage.

20. O.B.U., nr. 554, dl. II, p. 18/20.

21. O.B.U., nr. 733, dl. II, p. 179/180.

22. S. Muller Fz., Inventaris van het archief van het kapittel van St. Pieter, 's-Gravenhage, 1886, nr. 692.

genheid op als arbiters. Zij deden uitspraak tussen de vijf Utrechtse kapittelen, de St. Paulusabdij, de commanderij van St. Jan en het Duitse Huis te Utrecht enerzijds en Reynaldus, zoon van de graaf van Gelre, anderzijds. Dit gebeurde ten overstaan van Jacobus, bisschop van Zuden, genoemde Reynald e.a. De kwestie liep over de bede, welke Reynald had geëist van de in Gelderland gelegen goederen van deze geestelijke instellingen. Reynald werd in het ongelijk gesteld, terwijl de proceskosten werden gecompenseerd. Als plaats van deze rechtshandeling staat vermeld: "in Noeda in opposito Hoedsden", d.w.z. in de Nude tegenover Opheusden.

In aansluiting op het voorafgaande zij gewezen op een akte, d.d. 6 oktober 1420²³. Bisschop Frederik van Blankenheim verleende hierin aan de hertog van Beieren (blijkbaar Jan van Beieren, als tegencandidaat van Jacoba van Beieren, graaf van Holland van 1417 tot 1425), de hertog van Gulik en van Gelre alsmede aan de bisschop van Munster en hun gevolg een vrijgeleide (*salvus conductus*) voor een samenkomst. Dit betekende, dat deze personen een bijzondere vrede of bescherming zouden genieten. Strafbare feiten, tegen hen gepleegd, zouden extra-zwaar worden gestraft. Dit vrijgeleide zou duren van 12 tot 16 oktober van dat jaar. Wat betreft aard en plaats van samenkomst lezen we: "Also een dachvaert geraempt ende angenommen is te holden opten palen des Stichts van Utrecht ende des lants van Gelre, dair men dage te holden pleget..." en wel tussen het slot De Horst en Wage-ningen. We zijn dus m.a.w. weer in de Nude aangeland.

Er is hier sprake van een "dachvaert" en wel op een plaats, waar men "dagen" pleegt te houden. We zullen nu eerst stilstaan bij de betekenis van deze woorden. De term "dag" kon in de middeleeuwen o.a. betekenen: vergadering of conferentie²⁴. Het woord "dagvaart", dat philologisch verwant is met onze hedendaagse termen "dagvaarden" en "dagvaarding", kwam vroeger o.m. voor in de zin van: tegen een bepaalde dag uitgeschreven plechtige vergadering²⁵. We hebben dus te doen met vormelijke of officiële samenkomsten.

Ter zake van een zoenverdrag in 1429 zou de zoen door de hertog van Kleef of door een ander vóór donderdag, 14 juli 1429, worden uitgesproken "in de Noede bij de Grybbe."²⁶

23. Bissch. arch., nr. 476, fol. 38.

24. Verwijs en Verdam, a.w., i.v. "Dach" 5), dl. II, kol. 8/9

25. Idem, i.v. "Dachvaert" 5). dl. II, kol. 16.

26. S. Muller Fz., e.a., Regesten van het archief der bisschoppen van Utrecht, nr. 2578, dl. II, Utrecht, 1918, p. 152.

Waar werden zulke bijeenkomsten in de Nude nu precies gehouden? We dienen deze plaats nader te localiseren. In verband met deze vraag is van gewicht een oorkonde van 4 april 1495²⁷. Onder het opschrift: "Compromis ende geblyff tusschen den hertoge van Gelre ende onsen genedigen heer van Utrecht" vernemen wij het volgende. Karel, hertog van Gelre en Gulik, kwam door bemiddeling van de Staten van het Nedersticht van Utrecht op een dagvaart overeen met de bisschop David van Bourgondië en de steden Amersfoort en Rhenen om scheidslieden te benoemen, die uitspraak zouden doen over hun geschillen. Als arbiters zouden optreden (afgevaardigden van) de steden Nijmegen, Zutphen, Arnhem, Deventer, Kampen en Zwolle. Met een door deze te benoemen "Overman" (opperste scheidsrechter) zou binnen vijf maanden uitspraak worden gedaan. Het betrof hier o.a. plundertochten door de hertog van Gelderland tegen Amersfoort en Rhenen ondernomen. Voor deze overeenkomst van 4 april 1495 waren de hertog en de bisschop "by eyn ander aen Spyckerskamp ther dachvaert wesende", of zoals het in een andere versie luidt: "by eyn ander aen Spijkerscamp ther dachfaert vergadert wesende."²⁸

Door het aangehaalde wordt de vergaderplaats in de Nude thans gepreciseerd. Het was Spijkerskamp, een naam, welke heden ten dage nog algemeen bekend is. Spijkerskamp is thans (1966) een perceel weiland, juist over de grens in Gelderland ten noorden van de Nude (Rijksweg 25)²⁹. Hier wordt de Nude doorkruist door een weg, genaamd de Zijdvang, die nog juist op Utrechts gebied ligt.³⁰

Trekt men van Spijkerskamp een lijn naar het zuiden, dan blijkt daar aan de overzijde van de Rijn Opheusden te liggen, dus juist zoals de situatie werd voorgesteld in de hierboven behandelde akte van 10 oktober 1320.

27. Oorspr. Bissch. arch., nr. 498, afschr. S. Muller Fz., Catalogus van het archief der stad Utrecht, 1e afd., Utrecht, 1893, nr. 31, fol. 96 vs., gedrukt bij J.J. Dodt van Flensburg, Archief voor kerkelijke en wereldsche geschiedenissen inzonderheid van Utrecht, dl. I, 2e stuk, Utrecht, 1838, p. 111/114. Men zie in dit verband ook een akte van dezelfde datum, Bissch. arch., nr. 4, fol. 342.

28. Volledigheidshalve stip ik nog het volgende aan. In twee oorkonden, respectievelijk van 30 januari 1511 en van 2 februari 1511, is sprake van een dagvaart op Spijkerskamp in verband met de gevangenneming van enige personen. De eerste brief is van de Staten van Utrecht, de tweede van hertog Karel van Gelre; I.A. Nijhoff. Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland, dl. VI, 1e stuk, Arnhem, 1859, nr. 676, p. 426/427 en nr. 678, p. 429/430.

29. Deze mededeling dank ik aan de welwillende voorlichting van de heer S.J. Vleer, notaris te Rhenen.

30. Vgl. de Topographische kaart, schaal 1:25000, bladnr. 489, Wageningen.

Men weet nog te vertellen, dat vroeger op Spijkerskamp een boerderij van dezelfde naam heeft gestaan. Deze overlevering stemt overeen met een mededeling van Heringa ³¹.

De naam Spijkerskamp is oud. Voor het eerst trof ik deze in de Utrechtse rechtsbronnen als belending aan in de bekende lijst van leenmannen van het Sticht, welke dateert uit de jaren 1381-1383 ³². Hier leest men: "Item Lambert Tuer hout 6 morghen lants, gheleghen opt Nyelant by Spikerscamp in dien kerspel van Renen." Dit perceel het Nyelant was blijkbaar een ontginning, welke ook in een oorkonde van 11 april 1356 wordt genoemd ³³. Intussen was het Nyelant ook al eerder bekend. Men zie een oorkonde, d. d. 30 augustus 1296 ³⁴, waarin men leest: "(in) Noda.... alter mansus sita est in Nova terra."

Ook in leenbrieven van 1434 en 1570 ³⁵ komt dit Nieuwland voor met als naastligger Spijkerskamp.

Wat betreft het rechtskarakter van Spijkerskamp kan worden vastgesteld, dat dit goed een Gelders leen was, dat ten Zutphense rechte was uitgegeven. De beleningen gaan terug tot het jaar 1379 ³⁶.

Men zal zich afvragen, waarom zulke "internationale" samenkomsten, met name tussen de bisschop van Utrecht en de graaf/hertog van Gelderland, juist op deze plaats in de Nude plaats vonden. Grondgedachte hierbij was, dat de onderhandelingen geschieden op de grens, zo neutraal mogelijk.

31. S. Gille Heringa, Aardrijkskundig woordenboek van Nederland, 3e dr., Utrecht, 1874, i.v. "Spijkerskamp", p. 228, die aldus verklaart: huis, 30 minuten zuidwestelijk van Wageningen, Gelderland, Men zie mede: J. Kuyper, Gemeente-Atlas van Gelderland enz., Leeuwarden, z.j., blad Wageningen. Volgens Goossen was de hofstede Spijkerskamp de oudste in de Nude, G. Goossen jzn., Geschiedkundige en plaatselijke beschrijving van Wageningen enz., Wageningen 1862, p. 114.

32. De registers en rekeningen voormeld, dl. II (Werken Hist. Gen., N.S., nr. 54), Utrecht, 1891, p. 668.

33. Cf. mijn dissertatie, p. 187.

34. O.B.U., nr. 2783, dl. V, p. 283.

35. A.J. Maris, Repertorium op de Stichtse leenprotocollen uit het landsheerlijke tijdvak, I. De Nederstichtse leenakten (1394-1581), 's-Gravenhage, 1956, nr. 311, p. 277 en nr. 311 a, p. 278.

36. Acten betreffende Gelre en Zutphen, 1377-1397, uitgeg. d. P.N. van Doorninck, Haarlem, 1901, p. 207, Leenacten van Gelre en Zutphen, 1376-1402, uitgeg. d. P.N. van Doorninck, Haarlem, 1901, p. 68, Register op de leenaktenboeken van Gelre en Zutphen, uitgeg. d. J.J.S. Sloet en J.S. van Veen, Het kwartier van Arnhem, bew. d. J.S. van Veen, Arnhem, 1917, p. 49 en p. 52/53 en hetzelfde Register, Het kwartier van Zutphen, bew. d. J.S. van Veen, Arnhem, 1917, p. 216.

Daarom kwam ook de stad Rhenen hiervoor niet in aanmerking. En evenmin het zo dicht nabij gelegen kasteel De Horst. Wat dit laatste betreft zij nog het volgende opgemerkt. De bisschop van Utrecht heeft de graaf, sinds 1339 hertog, van Gelre in veel gevallen als zijn potentiële vijand beschouwd en gevreesd. Met deze argwanende geestesgesteldheid voor ogen is het verklaarbaar, dat de bisschoppen liever niet het risico wilden lopen hun rivalen met gewapend gevolg binnen de muren van hun moerasburg te ontvangen. De vaste bezetting van hun slot was betrekkelijk gering (ongeveer 30 man) ³⁷. Het was zelfs nodig, dat de aan de St. Pancratiuslotkapel verbonden geestelijken weerbare mannen waren ³⁸. De met burgtlenen beklede leenmannen woonden her en der en konden niet op slag worden gemobiliseerd ³⁹.

Ook zelfs als het ogenschijnlijk pais en vree was tussen de beide landsheren en zij kennelijk goed gemutst waren, had geen bezoek op De Horst plaats. Dit bewijst een bisschoppelijke rekening van het jaar 1429. Onder de uitgaven, voorkomende in het "coekenboec" (register van de keukenmeester) komt op 13/14 november 1429 deze post voor ⁴⁰. Op 13 november 1429 dan was de bisschop naar het kasteel De Horst gereden "mit allen sinen peerden, ende des anderen dages in Der Grebben by minen heren van Gelre; nam mede $\frac{1}{2}$ ame wynss, 1 vat biers, alrehande spyse om mit minen heere van Gelre vroelick te wesen." Wat verderop wordt vermeld, wat er also op tafel kwam: ossenvlees, varkensvlees, kapoenen, "cruut" (groenten), brood, wijn en bier, hetgeen de bisschop kwam te staan op 48 Beierse guldens.

In verband met de dagvaarten op Spijkerskamp zijn van belang twee stukken, respectievelijk van 22 mei 1525 en 24 mei 1525 ⁴¹. De gilden der stad Utrecht gaven hierin o.m. te kennen: "Item, dat men niet vorder reysen en sal ter dachvaert, dan op die Putcuyp ende op die Spykerscamp, ende elcken staet op syn selfs cost." De tweede lezing is vrijwel woordelijk gelijk aan de eerste. Hier verschijnt naast Spijkerskamp de Putcuip. Deze naam Putkuip (Putkuup, Putkop) komt reeds voor in: "Het oude register van

37. Mijn dissert., p. 162/163 en mijn artikel: De verdeling der mark van "de Gebuurten van den Dijk" te Achterberg-Rhenen (30 december 1955), Jaarboekje "Oud-Utrecht", 1956, p. 61.

38. Mijn boek: De stad Rhenen, p. 244/245;

39. Mijn dissert., p. 140/143.

40. Rekeningen van het bisdom Utrecht, 1378-1573, uitgeg. d. K. Heeringa, dl. I (Werken Hist. Gen., III, 50), Utrecht, 1926, p. 365/366.

41. Uitg. J.J. Dodt van Flensburg, a.w., dl. I, 2e stuk, p. 43 en p. 134.

graaf Flores", dat dateert van vóór 1296 42. Fockema Andreae 43. verwijst naar de kroniek van Melis Stoke, waarin wordt verhaald, hoe heer Wolfert van Borselen na het overlijden van graaf Floris V een nieuwe grensburcht ging bouwen aan de Putkop.

De wijze, waarop Spijkerskamp en Putkuip in de acten van 1525 tegenover elkaar worden gesteld, wekken de gedachte, dat men hier heeft te doen met twee geographische uitersten, evenals Nude en Bodegraven. Dat dit vermoeden juist is, wordt ons door de Utrechtse burgemeester Burman bevestigd. Eerst geeft hij in een noot deze verklaring 44: "Putcuyp. Deze plaats is gelegen tusschen Hermelen en Woerden, aan den Rhy, zynde te dezer tydt noch eene herberg, genaamt de Putkop." Later gaat hij uitvoeriger in op dit punt 45 als hij handelt over een dagvaart aldaar in het jaar 1445. Hij voegt er dan aan toe, dat de Putkop is gelegen "tusschen de Molenvlieten van den Breudijk en Gerverskop." In het jaar 1478 werd op de Putkuip een dagvaart gehouden 46. Ziehier dus twee uitersten van het Nedersticht. In 1525 noemde men als zodanig niet meer de Nude en Bodegraven. Het westelijk gedeelte van de Nude was Stichts gebied gebleven. In het westen was in de loop der eeuwen de toestand evenwel veranderd. Bodegraven was niet langer de meest westelijke grens. Nadat Woerden aan Holland was gekomen was de grens tussen Holland en Utrecht komen te liggen bij de Putkuip tussen Harmelen en Woerden, ongeveer, waar zij ook heden ten dage te vinden is.

De samenkomsten op Spijkerskamp en de Putkuip hadden dus plaats op vaste punten. Op deze dagvaarten kwamen speciaal landsheren of hun vertegenwoordigers bijeen voor besprekingen op internationaal niveau. Hiervan moet men wel scherp onderscheiden die dagvaarten, welke een nationaal karakter hadden 47. Voor het gewest Utrecht moet men hierbij in het bijzonder denken aan de dagvaarten of landdagen der Staten van Utrecht. In

de middeleeuwen sprak men dan wel van een "kapittel-generaal" 48. Dit werd gevormd door de drie standen of staten. Deze bestonden uit vertegenwoordigers der geestelijkheid (met name de vijf collegiale- of kapittelkerken: de Dom, Oudmunster, St. Pieter, St. Jan en St. Marie), van de adel (ridderschap) en van de stemhebbende steden. Deze dagvaarten waren niet stationnair, ze werden op de meest uiteenlopende plaatsen gehouden. Zo werd in het jaar 1479 een dagvaart te Cothen gehouden 49. In 1479 had ook een dagvaart plaats te Zeist "bij der kercken" 50. In het jaar 1482 werden zulke vergaderingen belegd te Zeist, Hees (bij Soest) en te Wijk bij Duurstede 51. Zulke dagvaarten der Staten werden evenals de oude Germaanse volksvergadering in de open lucht gehouden, bij voorkeur onder één of meer bomen. Ik herinner aan Zeist, waar de dagvaart bij de kerk, niet in de kerk plaats vond. De landsheren bedienden zich op hun dagvaarten van tenten.

De dagvaarten in de zin van Staten-vergaderingen met hun ambulator karakter raakten in de 16e eeuw van lieverlee in onbruik. Tenslotte werden zij uitsluitend in de stad Utrecht belegd 52.

Wat betreft de internationale dagvaarten op Spijkerskamp en de Putkuip zij tenslotte nog het volgende opgemerkt. Deze hielden op toen ze hun bestaansreden hadden verloren. Ik denk hierbij aan een belangrijk feit uit onze Vaderlandse geschiedenis. Bij het tractaat van Venlo in 1543 verwierf keizer Karel V Gelderland en hiermede had hij alle Noord-Nederlandse gewesten in één hand verenigd. De typische beraadslagingen tussen landsheren waren diensgevolge niet meer mogelijk en deze dagvaarten behoorden van toen af tot het verleden.

Naschrift.

Toen ik deze bijdrage had afgesloten en aan de Redactie had gezonden kwamen mij nog drie merkwaardige en bij elkaar behorende acten onder ogen betreffende dagvaarten aan de Putkuip (S. Muller Fz., Catalogus van het archief der Staten van Utrecht, 1375-1813, Utrecht, 1915, nr. 14 en

48. P.W.A. Immink, De wording van staat en soevereiniteit in de middeleeuwen enz., dl. I, diss. Utrecht, 1942 pp. 38 e.v., 48 e.v. en 308.

49. K. Burman, a.w., dl. III, p. 379/381.

50. Bronnen voor de geschiedenis van Zeist, bijeengebr. d. Ph.J.C.G. van Hinsbergen, dl. I (Uitgave v.d. "van de Poll-Stichting" te Zeist), Assen, 1957-1962, p. 315/316, akte, d.d. 10 maart 1479.

51. K. Burman, a.w., dl. III, p. 316.

52. Tegenwoordige staat der Vereenigde Nederlanden, dl. 11, Amsterdam, 1758, p. 209/210 en p. 345.

42. Z. van Doorn en N. Plomp. De zegels en het wapen van Woerden, Zuid-Hollandse Studiën, 1966, p. 243/244.

43. S.J. Fockema Andreae (II), Aan 't ende van den lande, Zuid-Hollandse Studiën, 1950, p. 87.

44. K. Burman, Utrechtsche Jaarboeken van de vyftiende eeuw etc., dl. I, Utrecht, 1750, p. 414, noot 1.

45. K. Burman, a.w., dl. II, Utrecht, 1751, p. 76/77.

46. K. Burman, a.w., dl. III, Utrecht, 1754, p. 263.

47. Cf. R. Fruin - H.T. Colenbrander, Geschiedenis der staatsinstellingen in Nederland tot den val der Republiek, 's-Gravenhage, 1901, p. 43/44.

Regestenlijst van het archief der Staten van Utrecht, 1323-1528, 's-Gravenhage, 1920, nrs. 107, 121, en 151).

De eerste acte is van 3 december 1509. Hierin verklaart de aartshertogin van Oostenrijk, dat de dagvaart van de gedeputeerden van de keizer en van de Staten van Holland en Westfriesland binnenkort zal worden gehouden te Schoonhoven om te beraadslagen over dijkherstel. Dat echter niet tenstaande dit feit het recht der ingezetenen van het Sticht om volgens de tractaten te vergaderen aan de Putcuype intact zal blijven.

Een soortgelijke verklaring komt voor in een acte van 27 augustus 1512. Stadhouders en raad van Holland verklaren, dat eerlang tussen de gedeputeerden der Staten van het Nedersticht en de onderzaten van Jaarsveld een dagvaart over de heerlijkheid Jaarsveld te Gouda zal worden gehouden. Zij stellen hierbij voorop, dat deze samenkomst te Putcuype zou moeten geschieden. Maar deze uitzondering zal geen inbreuk maken op de desbetreffende tractaten en de rechten van die van Utrecht dienaangaande.

De derde en laatste acte is die van 16 maart 1526. Hierin protesteren de gedeputeerden van de elect en de drie Staten van het Nedersticht vóór de aanvang der dagvaart in Den Haag tot schikking van enige geschillen. Er wordt vastgesteld, dat deze beraadslaging zal geschieden zonder prejuditie der tractaten, die bepalen, dat de dagvaarten altijd moeten worden gehouden op de Puttecuyt.

Merkwaardig zijn de "tractaten", waarvan hier steeds wordt gesproken. Doch dit gebeurt in het eerste kwartaal van de 16e eeuw. Gezien het feit, dat globaal gesproken de dagvaarten aan de Putkuip tot 1300 kunnen worden teruggegaan en die op Spijkerskamp tot 1200, dienen we met het woord tractaat voorzichtig te zijn. We moeten hier eerder denken aan een onderlinge (mondelijke) afspraak of misschien liever nog aan een oude, wederzijds erkende gewoonte.

Opvallend is ook, dat de eerste en tweede acte met zoveel woorden zeggen, dat de Stichtenaren er recht op hebben, dat zulke bijeenkomsten op de Putkuip worden gehouden. Zij behoeven dus niet het naburige land binnen te trekken.

Gezien de ligging van Spijkerskamp moet daar aan de Oostgrens van het Nedersticht wel hetzelfde recht voor de Stichtenaren hebben bestaan.

Spijkerskamp en Putkuip waren derhalve verplichte plaatsen voor onderhandelingen. In breder verband gezien kan men verschillende vergelijkingen trekken. Ik herinner aan de vaste dingsteden, plaatsen waar recht werd gesproken. En ik noem het huldtoneel bij Heemskerck, waar de graaf van Holland als heer van Kennemerland werd gehuldigd.

Voor Flehite denke men aan Oudwijk, de oude maalstad ten oosten van de stad Utrecht, waar landdagen moesten worden gehouden en aan Zeist, waar de bisschop zijn wereldlijk gezag moest aanvaarden door zelf de kerkklok te luiden.

We kunnen uit het bovenstaande concluderen, dat bepaalde rechtshandelingen van ouds dwingend aan vaste plaatsen waren gebonden.

GLASBLAZERIJ 'DE GLASHUT' TE ISSELT

E. Heupers.

Het loon van de blazer, dus de eerste man op een plaats, lag dikwijls hoger dan dat van zijn medearbeiders, die minder verantwoordelijk werk verrichtten. Waar een glasblazerij zich vestigde was dit zeer ten voordele van neringdoenden, winkeliers....caféhouders. Voor vele glasblazers - vooral in hun afgezonderd zijn - was weinig contact met medeburgers en was het voor hen een leven van werken en slapen zonder enige ontspanning of vertier. De afmattende arbeid in de voortdurende nabijheid van verhitte ovens sloopte snel hun krachten. Van werkelijk goed slapen, om nieuwe energie op te doen, kwam weinig, want steeds was het het vuur dat hen opjoege en aanspoorde tot nog grotere arbeidsprestaties. De manier waarop een arbeider vooral in de zomer transpireerde gaat alle beschrijving te boven. Het is voorgekomen, dat op een warme dag in de zomer, de mannen voor de ovens dreven in hun zweet, zodanig alsof zij gekleed en al uit het water waren gestapt. Na een uur werken was de kleding gewoonweg doorweekt. Wanneer men dan een blaasje (= korte rust) nam en op een tochterige hoek ging staan om wat frisse lucht op te doen en wat koelte dan rilde men in korte tijd over het hele lichaam, waarop men gauw de gloed van de ovens weer opzocht. Dergelijke temperatuurverschillen hadden nadelige gevolgen voor het lichaam, vandaar het hoge sterftecijfer in die dagen onder de glasblazers en hun helpers.

In achter ons liggende tijden hadden de glasblazers en hun gezellen rekening te houden met de Gilden der smeden en metselaars. In 1766 diende het Gildebestuur van Nijmegen een klacht in bij de H.H. Burgemeesters, omdat de glasfabriquer Roelander in zijn glashut door zijn arbeiders smeed- en metselwerk liet verrichten, zonder hierin het voornoemde gilde te hebben gekend of de hiervoor verschuldigde contributie te hebben voldaan. In dit geval was de fabrikant hiervoor aansprakelijk, doch het gebeurde dat ook de werklieden door het gildebestuur werden gedwongen het verschuldigde te betalen.

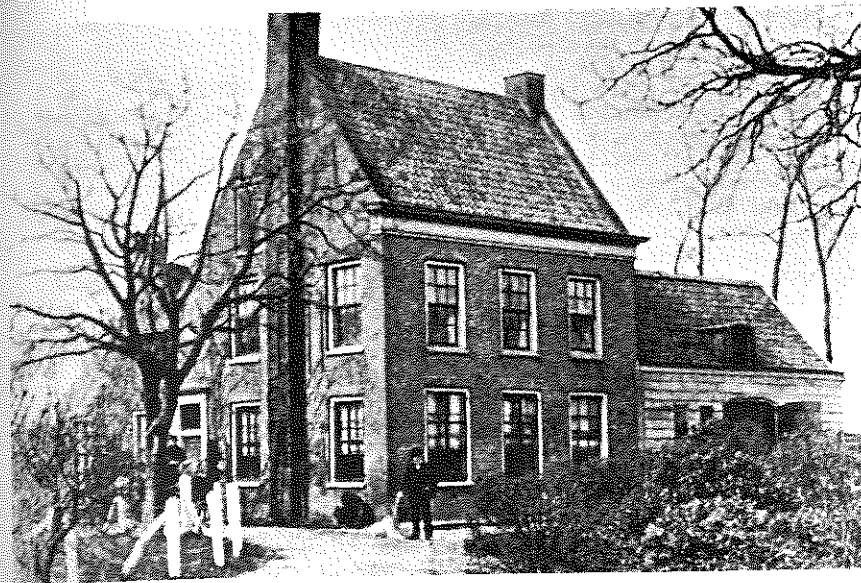
Wie waren de eerste glasblazers die zich te Isselt vestigden? De meesten onder hen waren Duitsers afkomstig uit Hessen. Zij behoorden tot de Evangelisch Lutherse kerkgenootschap, die uit de omgeving van Paderborn in Westfalen kwamen beleden de Rooms Katholieke Godsdienst. Deze duitse glasblazers bezaten een bijzondere status 1). Zij trokken naar vreemde landen om daar te werken en woonden eigenlijk buiten de gemeenschap: maakten hiervan geen deel uit, kwamen weinig met anderen in aanraking. Bui-

ten hun vaderland vormden zij dikwijls een grote familie; hun kinderen huwden haast zonder uitzondering met soort- en beroepsgenoten. De jongens kwamen al vroeg in de leer bij hun vaders als glasblazers en waren op jeugdige leeftijd soms al ervaren vakmensen, die het glasblazen grondig verstonden. Wanneer zij lange tijd in de vreemde vertoefden dan stelden zij zelfs een schoolmeester aan, die hun kinderen rekenen, lezen en schrijven leerde. Door hun uitzonderlijke positie verkregen zij van de overheid in sommige Europese landen "privilegiën": o. a. vrijstelling van belastingen.

Alvorens een glasblazerij in bedrijf te kunnen stellen zal zeer zeker een vrij groot kapitaal geïnvesteerd moeten zijn, terwijl daarbij de ondernemers hadden te zorgen dat een voldoende aantal woningen beschikbaar waren voor de arbeiders, die er de voorkeur aan gaven om of in de direkte nabijheid van de fabriek te wonen. Het was namelijk gewoonte in latere opgerichte glasblazerijen, dat de ambachtslieden een vrije woning konden betrekken en vrij stoken van kolen die men voor de ovens gebruikte. Deze "knechtswoningen" vielen door de regel nogal mee wat woonruimte betrof - vooral in 1898 - en hadden een voorkamer (pronkkamer), een hele grote achterkamer (huiskamer) en een keuken. Over het hele huis een ruime zolder, die als slaapgelegenheid werd benut. Achter het huis een lapje grond waar de vrouwen de was deden en het natte goed aan de lijn te drogen hingen. In de woonkamer een grote potkachel - later een fornuis - waarin cokes werd gestookt. Deze cokes, in het vakjargon van de glasblazers "schreuve" genaamd was een afvalprodukt van de gestookte kolen in de glasblazerij. De brandstof werd gratis ter beschikking gesteld aan de arbeiders. De stand en waardigheid? van de blazers liet niet toe, dat zij zelf of hun vrouwen "schreuve" op de hoop zochten. Tegen een kleine vergoeding werd dit werkje overgelaten aan een arbeider die invalide of geen volledige dagtaak meer had en of door.....een arme weduwe van een vroeg gestorven glasblazer. Het was echter geen schande "schreuvezoeker(ster) te zijn. Hij of zij hoorden er wel bij en werden normaal aanvaard. Zij die nu "schreuve" lieten zoeken moesten misschien later wanneer zij arbeidsongeschikt waren, dit werk noodgedwongen ook opvatten.

Hieronder volgt een vrij nauwkeurige opgave van glasblazers van wie vaststaat dat zij indertijd in het Glashuys te Isselt werkzaam waren. Dit

1) Otto Bloss, Die älteren Glashütten und ihre Stellung in der Geschichte der Glasindustrie und die Glasmachersippen. (Neues Archiv für Niedersachsen 1953. Heft 3/4).

Het "Herenhuys" te Nijkerk.

blijkt allereerst uit de te Isselt voor het Gerecht gesloten huwelijken, die dan kerkelijk worden bevestigd. De tijd dat zij te Isselt verblijven kan worden opgemaakt door de vermelding van de doop van hun kinderen, die aldaar waren geboren, al geven deze opgaven geen juist beeld, omdat ongetrouwde personen niet worden vermeld. Het inschrijven in de gerechts- en kerkboeken geschiedde slechts bij huwelijk, doop (geboorte) en overlijden zonder dat hierin - zoals nu - enige nauwkeurigheid werd betracht. Zo is het zeer goed mogelijk, dat zij zich reeds te Isselt hadden gevestigd, voordat hun huwelijk werd gesloten of voordat een kind van hen werd gedoopt.

Hoewel vele onder hen tot de Lutherse kerkgenootschap behoorden, kwam het wel voor dat zij ook bij de Gereformeerde kerkgenootschap (lees: Nederlands Hervormde) stonden ingeschreven als lidmaten, doch dit hield verband met het feit, dat zij opgaven Luthers te zijn en wanneer zij een huwelijk wilden sluiten met een partner die niet van die religie was er zich huwelijksbeletselen voordeden. De glasblazers die opgaven niet tot de gereformeerde kerk (Staatskerk) te behoren moesten hun aangekondigd huwelijk eerst door Burgemeesteren en/of Schepenen laten inschrijven en bovendien moesten zij een paar weken "onder de geboden staan." Uit de gesloten huwelijken valt te concluderen dat vele glasblazers uit Königsteel in Duitsland kwamen. Pas veel later werden vaklieden aangetrokken uit andere Duitse gebieden.

Gehuwd in de Hervormde Gemeente te Amersfoort.

20 maart 1735 Johan Frantz Guntlag j.m. met Francisca Boekwaldt j.d. beiden wonende onder Isselt. Hun eerste kind Louisa Catharina werd op 27 januari 1736 gedoopt.

Ondertrouwd 7 maart 1749 N.Hervormd. Johan Matthias Grenert van Osnabrugge, wonende aan het Glashuijs met Catharina van Huijsen.

Ondertrouwd juni 1753 Jan Coenraad Guntlach j.m. van 't graafschap Isenburg met Lena Heuvelingh.

Uit dit huwelijk gedoopt een kind op 20 januari 1754.

14 april 1771 Matthijs Kouffeld met Maria Wilhelmina Greundeet wonende onder Isselt.

25 mei 1781 Johan Georg Gondlach wonende onder Isselt met Jannetje Snijders.

26 april 1787 Johan Justus Gondlach geboren onder Isselt met Angenita Harskamp.

19 oktober 1786 Johan Georg Ewigs met Maria Magdalena Crelling wonende alhier, op betoon van Kralingen. Beide geboren te Breidenborn.

Lutherse trouwboek te Amersfoort.

2 augustus 1746 getrouwd eerst op 't Stadhuis en daarop in onze kerk. Hendrik Stolle geboortig uit het gerigt Hagen in het Brandenburgse met Wilhelmina Nagel.

14 september 1748 Het eerste gebod zullende tot IJsseltrouwen: Hans Jacob Hagen van Mecklenburg met Margaretha Maria Schenkbergen.

4 januari 1752 Benjamin Gundlach van Mecklenburg met Anna Catharina Hohne van Steele.

13 juli 1757 eerst voor het gerecht te IJssel, naderhand op 't Glashuis getrouwd Jurrien Heyneman uit het graafschap Waldek met Theinise weduwe Morren.

11 september 1757 voor de eerste maal afgekondigd en op 23 september eerst voor het gerecht van Isselt, naderhand op het glashuijs Johan Georg Kouffelt met Elsje Roulander.

8 april 1764 Johan Christiaan Schafer, van Busselfeld in Hannover met Elisabeth Heune van Isselt.

23 december 1764 Johan Frederik Cromzie van Lippe met Anna Maria Bolderdijk.

11 mei 1766 getrouwd 25 mei op het Glashuijs Johan Jurgen Jurgens van Hellenthal met Anna Catharina Greindert woonachtig onder Isselt.

10 augustus 1766 getrouwd op het Glashuijs Christiaan Nol uit het graafschap Hessen, met Catharina Sanderst.

3 april 1768 getrouwd op het Glashuijs Johan Jurrien Henne met Anna Christina Wolfs j.d. van Duisburg.

31 maart 1771 en 14 april 1771 getrouwd op 't Glashuijs Matthijs Grijndert wedr onder gerecht van Isselt met Elizabeth Loeff.

29 januari 1776 op 't Glashuijs getrouwd Jurrien Frederik Henne met Anna Christina Wolfs, weduwe van Johan Jurrien Henne.

24 oktober 1776 getrouwd Christiaan Smid en Geertruij Smid beide van het glashuis onder de gerechte van Isselt en zijn 's zondags namiddags in de kerk opentlijk getrouwd op permissie van den Schout van Isselt.

27 april 1778 in de kerk getrouwd Casper Castenberger van Saxen Hilburgshausen met Christina Wasmoeht.

19 maart 1780 en volgende beide zondagen hebben hunne 3 geboden bij ons gehad Christiaan Grijnders j.m. van Dordrecht met Maria Wasmoeht. Getrouwd op 't Glashuijs 2 april 10 juni 1781 Johan George Gondelach van 't Hertogdom Meckelburg-Schwerin met Jannetje Snijders. Getrouwd op 't Glashuijs na de Predikatie.

Hier een wettelijk gesloten huwelijk in de Nederlands Hervormde kerk te Amersfoort van J.G. Gondelach en J. Snijders op 25 mei 1781 en een later kerkelijk, maar dan volgens Luthers ritueel voltrokken en bevestigd huwelijk.

8 oktober 1781 getrouwd in de week, 's maandags 's namiddags op het Glashuijs Matthijs Greinders van Wezel met Elizabeth Harskamp weduwe van Maarten Kloster.

25 januari 1784 na kerkelijk getrouwd op 't Glashuijs Johan Jurgen Beurs met Johanna Judith Schmid. Beide onder Isselt woonachtig.

24 april 1786 op 't Glashuijs getrouwd Jurgen Beurs, wedn geboren in Doneus in Frankrijk met Hermina Bakhuizen, wed van Hendrik Slegier.

5 juni 1781 Johan Christiaan Boete uit het Lippische met Maria Wilhelmina Karssemeijer van 't IJsselte en beide daar woonachtig.

18 augustus 1793 op 't Glashuijs getrouwd Johan Hendrik Abram Kauffelt, geboortig van Königsteel, woonachtig op 't IJsselte Glashuijs met Maria Catharina Owan, weduwe van Andries Grijnders, geboortig van Bockholt.

9 maart 1794 in de kerk geproclameerd Hendrik Jacob Smid en Alida van 't Klooster. j.d. van 't IJsselte Glashuijs, zijn daarna te Amsterdam getrouwd.

15 januari 1797 Jacob Willem Rosbach van Butzbach in Hessen met Anna Clara Heune. j.d. van 't Glashuijs.

In de Hervormde kerk te Amersfoort gedoopte kinderen van Matthijs Kouffeld en Maria Wilhelmina Grijnders. Achtereenvolgens op 17 mei 1744; 26 november 1776; 20 januari 1780; 9 juni 1782; 18 september 1785; 3 januari 1788; 4 april 1790 en 15 september 1793.

Van Johan Gondelacht en Jannetje Snijder op 16 april 1789. Van Hendrik Jacob Hertel en Dina van Wageningen zeven kinderen. Van Matthijs Jurgens en Jacoba van den Heuvel 13 januari 1805; 7 mei 1807. Van Jurrien Ewig en Catha: Magda: Kriel een op 17 januari 1788.

In de Lutherse kerk te Amersfoort gedoopte kinderen Van Christoph Schlieker - A.C. Pluimer op 15 mei 1740 en 17 april 1743. Daarna vertrok dit gezin weer naar Königsteel waar zij twee kinderen lieten dopen en kwamen weer terug naar Isselt want op 5-3-1747 hielden zij een kind te doop te Amersfoort.

Hendrik Johan Hohne - Maria C. Giese lieten achtereenvolgens vijf kinderen dopen op 24-7-1743; 25-1-1748; 4-6-1750; 7-10-1752 en 25-12-1757. Johan Jurgen Smit - Maria Ch. Uijthof lieten op 13-3-1747; 27-5-1753; 30-3-1755; 14-12-1756 en 26-11-1758 kinderen dopen.

Anton Pilgram - Anna Maria Eijckhoff liet 31-3-1759 een kind dopen. Matthijs Greindert - Catharina van Huijzen 20-5-1751 een kind gedoopt.

Gedoopte kinderen van Benjamin Gondlach - Catharina Hehne, 12 maart 1753; 16 mei 1756; 1 oktober 1758; 31 augustus 1760 en 6 februari 1763.

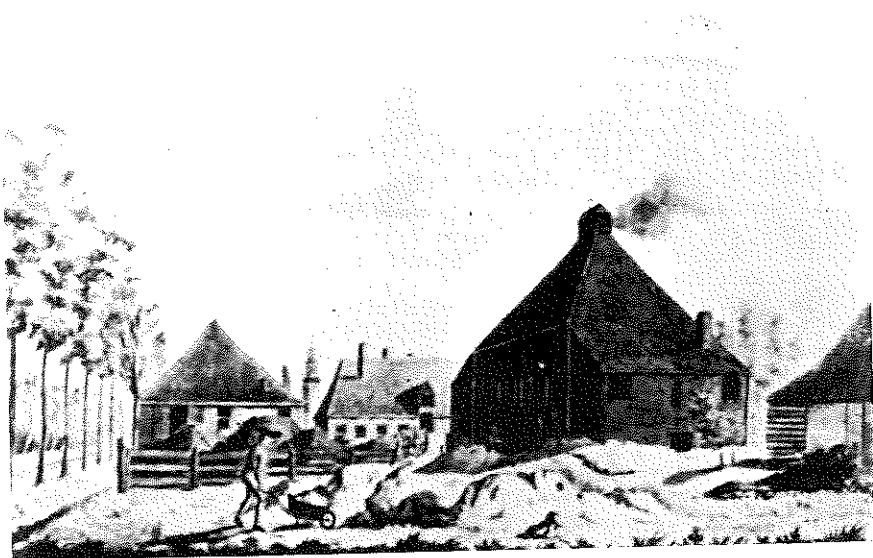
Gedoopt een kind van Christiaan Gondlach en Anna Pilgram op 4 oktober 1752. Kinderen van Olag Wasmoeht - A.E. Spanjers op 13-10-1753; 14-2-1756 en 12-7-1758.

Kinderen van Jan Georg Kauffeld - Elsje Roelander 15-7-1758 en 15-4-1759. Evert Schenkbergen's kind 1763.

Johan Jacob Scheffer's kind op 25-6-1764.

Johan Frederik Cromziek kind 1765.

Dan breekt een onoverzichtelijke periode aan waarin niet is vast te stellen welke glasblazers er op Isselt in het Glashuijs werken. In 1765 wordt door Nicolaas Kroon te Nijkerk een glasblazerij in bedrijf gesteld 2). Door fraaie beloften en het verstrekken van handgeld heeft men zeer waarschijnlijk blazers van Isselt naar Nijkerk gelokt, niet alleen de glasblazers van Isselt werden op die manier geronseld maar ook andere vakbekwame lieden van diverse glasblazerijen in Nederland en ook Duitsland werden aangetrokken. Omdat men bij de doop van kinderen in de Lutherse doopboeken niet heeft aangegeven waar de ouders woonachtig waren moeten wij hier volstaan met het noemen van namen van glasblazers die wellicht zowel in Nijkerk als in Isselt werkzaam waren. Na 1811 pas (invoering van de Burgerlijke Stand) komt wel weer vast te staan wie in Isselt en wie in Nijkerk werkten.

Glasblazerij te Nijkerk

2) G. Beermink, een glasfabriek te Nijkerk.

Kroniek

Bij de Europese Bibliotheek te Zaltbommel is uitgekomen een kalender over het jaar 1966 met 24 reproducties van gezichten op Nederlandse steden uit Guicciardini's *Description de tous les Pays-Bas* (Arnhem, 1616; dus de uitgave met Franse tekst van dit Italiaanse werk). Onder de fraaie afbeeldingen bevindt zich een gezicht op Amersfoort vanuit het Noorden.

Het keurig gestencilde werkje van J.M. Schouten, Achterveld (Stoutenburg-Kallenbroek) in vroeger tijden, deel I (Achterveld, 1965; 48 blz.), met afbeeldingen van enige kastelen en van gemeente- en familiewapens, geeft talrijke aardige bijzonderheden over de geschiedenis van dorpen, buurtschappen enz. in de gemeente Stoutenburg, in het bijzonder van het dorp Achterveld. Van alles komt aan bod: de prehistorie, het kasteel Stoutenburg met zijn bewoners in de loop der tijden, kerken, pastoors, kerkgeschiedenis, molens, ambachten, boerenbedrijf, herders, imkers, jacht, onderwijs, landlopers, autobusondernemingen, herbergen enz. Daar meestal zo weinig bekend is over de geschiedenis van dorpen, is een boekje als dit zeer welkom. Het is echter jammer dat de stof vaak zo onkritisch is behandeld, dat de compositie zo rommelig en de stijl zo slordig en dikwijls zo geforceerd-populair is. Men mag hopen dat de schrijver bij een eventuele heruitgave van dit deeltje en bij de uitgave van de vervolgdeeltjes met meer zelfkritiek te werk zal gaan.

In de Amersfoortse Courant van 14 januari 1966 komt J.D.H. van der Neut, naar aanleiding van de geruchtmakende muntvondst te Serooskerke, nog eens terug op de bekende vondst van gouden en zilveren munten in een pand aan de Nieuwstraat te Amersfoort in 1894. S.W. Melchior geeft in hetzelfde blad (22 januari) een aanvulling hierop, betreffende de goudsmid J. Schulman, die de veiling van genoemde schat verzorgde, en diens afstammelingen.

In dezelfde courant, 1 februari 1966, verscheen van de hand van A.J. Bruynooge een aardig overzicht van de activiteiten van de Kamer van Koophandel te Amersfoort in 1865, met vele gegevens over toenmalige bedrijven enz.

Dezelfde schrijver zet t.a.p., 22 februari 1966, zijn artikelenreeks over de Amersfoortse straatnamen en hun herkomst voor. Thans is het Bergkwartier aan de beurt, waarbij uitvoerig de geschiedenis van deze stadswijk, alsmede de voorgeschiedenis sedert de Middeleeuwen, wordt opgehaald. In de vervolgartikelen van 4 en 10 maart komt Birkhoven ter sprake.

In het Maandblad van Oud-Utrecht, jrg. 39 (1966), no. 1 (januari), blz. 8, en no. 2 (februari), blz. 16, bevinden zich korte notities (laatstgenoemde van de hand van M. Raven) over de boerderijnaam "Schoudermantel" te Bunnik.

Aansluitend aan hetgeen in ons vorige nummer werd medegedeeld over het succes van de heer S.W. Melchior te Hoevelaken in de strijd over het vraagstuk, of een ets van Hercules Seghers Amersfoort of Rhenen voorstelt, wijs ik nog op een redactionele bijdrage in het hierboven vermelde maandblad, no. 1, blz. 4-6, alwaar ongeveer hetzelfde als in het vroeger aangehaalde courantenbericht wordt medegedeeld, maar waarbij zich bovendien een afbeelding van de omstreden ets bevindt, met een foto uit 1938 als vergelijkingsmateriaal. In het voorbijgaan merk ik nog op, dat in een artikel in het Vrije Volk van 19 februari 1966 over hetzelfde onderwerp

een verkeerde ets van Seghers, die juist wél Rhenen voorstelt, is afgedrukt. De schrijfster van laatstgenoemd artikel oppert de mogelijkheid, dat Seghers niet vanaf de Hessenweg bij de Kopermolenbrug, zoals Melchior meent, maar vanaf de Heiligenberg zijn gezicht op Amersfoort heeft vervaardigd.

J.H.

Boekbespreking

Oorsprong en ontwikkeling van de landgoederen Den Treek en de Boom te Leusden.

W.A.G. Perks. Hoe uit een Frankische villa een 20e-eeuws landgoed ontstond; Leusden: Den Treek en De Boom; met een voorwoord van Prof. Dr. W. van Iterson. Alphen aan den Rijn, N. Samsom N.V., 1965. 74 blz., afbn., krtn.
Ook verschenen als bijlage van: Provinciale almanak voor Utrecht, 1965.

Het landgoed Den Treek, dat thans, verenigd met Henschoten, het noordelijk gedeelte van de Utrechtse heuvelrug beheerst, en het landgoed De Boom, zich uitstrekkend over het Utrechtse gedeelte van de Gelderse Vallei, zijn in hun huidige vorm nog van vrij jonge datum. In het begin van de 19e eeuw heeft een lid van de familie De Beaufort de eerste grondslagen gelegd van dit enorme complex grondeigendom, waaraan deze familienaam sedertdien zo nauw is verbonden. Zijn huidige juridische vorm kreeg dit complex eerst tegen het midden van onze eeuw.

Maar hoeveel herinneringen aan oeroude toestanden treft niet degene aan, die zich in de voorgeschiedenis van het landgoed Den Treek verdiept! De heer Perks, die het omvangrijke en moeizame werk van een samenvattende beschrijving van oorsprong en ontwikkeling van genoemde goederen op zich heeft genomen, was dan ook genoodzaakt, tot ver in de geschiedenis terug te grijpen om de oorsprong van jongere toestanden te kunnen belichten. Hij kon hierbij gedeeltelijk steunen op het onderzoek, dat de inleider van dit boekje, Prof. Van Iterson, reeds jaren geleden ondernam naar de geschiedenis van de rechten op de grond in de provincie Utrecht; daarnaast, voor de latere tijd (1605-1794) ook op een scriptie over Leusden van C.G. van den Hengel; voorts op werken van J.A.A.J. de Beaufort over de Ned.Herv. kerk te Leusden, van W.H. de Beaufort over het onderhavige landgoed zelf en op andere studies van verwante aard. Maar daarnaast gebruikte hij ook het archief van de mark van de Leusderberg, dat van Den Treek en het oud-archief van de gemeente Leusden.

Uit deze studie kwam een goed beeld te voorschijn van het ontstaan dezer landgoederen, hetgeen voor velen, nieuwsgierig naar de oorsprong van het imposante geheel van fraaie bossen, weiden, bouwlanden, boerderijen enz., een openbaring zal betekenen. Maar tevens zal de belangstellende leek gedurende zijn reis door de eeuwen heel wat opsteken over allerlei oude toestanden op agrarisch, sociaal en politiek gebied, die door de schr. aan de hand van de nieuwste literatuur worden behandeld en die trouwens ook bij de bespreking van het eigenlijke onderwerp de lezer levendig voor ogen worden gesteld.

De vroegste tijden, de opgravingen, de vermoedelijk oudste vormen van bewoning en bodemexploitatie worden in het begin behandeld; duidelijk wordt gemaakt wat in de Frankische tijd een "villa" was, want de Leusder-

mark is ontstaan uit de oude villa Lisiduna, door Karel de Grote in 777 met vele andere koninklijke domeinen in oostelijk Utrecht aan de kerk van Utrecht geschonken. De geschiedenis van het kerkje van Oud-Leusden, waarvan nu nog slechts de toren is overgebleven, wordt eveneens nagegaan: immers, deze kerk vormde aanvankelijk het geestelijk middelpunt van de gehele streek, die deel uitmaakte van het uitgestrekte bisschoppelijke domein, waaronder b.v. ook Amersfoort en Hoevelaken vielen. Maar ook over de lotgevallen van de R.K. gemeente, die overbleef na de protestantisering van het Utrechtse platteland sedert de jaren tachtig der 16e eeuw, en van de R.K. kerk te Leusden komen wij veel te weten.

De oudste ontginningen vonden plaats op de lichte zandgronden (de moerassige gronden van de Gelderse Vallei waren toen moeilijk te ontginnen wegens de zware begroeiing). Hier vinden wij dan ook de oudste hoeven, die deelgerechtigd waren in het gebruik van de gemeenschappelijke gronden, de Leusdermark of Leusderberg. Tot deze gemeenschap behoorde ook de boerderij Den Treek, gelegen op het Heetveld. De heer Perks licht ons uitvoerig in over deze Leusdermark, die zo nauw is verbonden met de geschiedenis van Den Treek. De ordonnanties op het gebruik van de markgronden passeren de revue; voor de lasten, verschuldigd aan de landsheer; de geschillen met Amersfoort over het gebruik van de woeste gronden, die tot de oudst bekende kartering van de "Berg" in 1594, op last van genoemde stad, aanleiding gaven. Interessant zijn de beschrijvingen van de bezigheden der markegenoten op de almende: schapenhouderij, bijenteelt, houtkappen, plaggensteken. Van groot belang zijn ook de gegevens omtrent het grondbezit van Amersfoortse burgers (veel brouwers) en regenten, van geestelijke instellingen te Utrecht, Amersfoort en elders en het eigen grondbezit der boeren. Er weerspiegelt zich een heel stuk economische en sociale geschiedenis in!

Den Treek was oorspronkelijk slechts een boerderij. In 1712 stichtte de eigenaar, Everard van Weede van Dijkvelt, op het erf een "herenkamer." De buitenplaats met het landgoed gingen zich eigenlijk eerst recht ontplooien, nadat in 1807 Mr. Willem Hendrik de Beaufort, een bekend landbouwkundige, wiens portret terecht voorin het boekje prijkt, eigenaar van Den Treek werd. Hij kocht vele naburige landerijen aan, b.v. Ooyevaarshorst. Talrijke hoeven met waarden op de Leusdermark kwamen in de loop van de 19e eeuw in handen van leden der familie de Beaufort. In 1889 was dit aantal gestegen tot 14, waaronder een achttal, dat later tot het Treek-complex zou gaan behoren. Toen dan ook de almende in 1886 onder de deelgerechtigden werd verdeeld, werden 14 van de 31 kavels aan leden der familie de Beaufort toegewezen. Daar slechts een omvangrijk bosareaal met vrucht kan worden geëxploiteerd, richtten J.B. de Beaufort en zijn kinderen in 1908 de N.V. Woudenbergsche Bosch- en Landexploitatie maatschappij op, omvattende o.a. de Pyramide van Austerlitz met annexe bossen. In 1919 volgde de stichting van N.V. Het Landgoed Den Treek, waarvan de buitenplaats met 5 ha. omliggend land werd afgezonderd. In 1941 kwam een fusie tussen beide exploitatiemaatschappijen tot stand.

Hiernaast verdient de stichting "De Treeker Eik" te worden vermeld, geheten naar de reusachtige eikenboom bij het landhuis, die vermoedelijk van 1753 dateert. Deze stichting is van zeer recente datum (27 maart 1965) en heeft tot doel "het onderhouden en versterken - zulks nagenoeg uitsluitend in het algemeen belang - van de saamhorigheid en eenheid in landschapelijk, cultureel en maatschappelijk opzicht tussen het landgoed den Treek-Henschoten N.V. en het temidden daarvan gelegen landhuis Den Treek, teneinde ernaar te streven dat landgoed en landhuis als geheel van landschappelijke schoonheid, cultuur-historische waarde, veldbiologische betekenis en maatschappelijke samenleving blijven voortbestaan, bij voorkeur als familiegoed."

Het is natuurlijk niet doenlijk, de rijkdom aan wetenswaardigheden, die dit boekje bevat hier volledig tot zijn recht te laten komen. Aan mijn voorgaande opsomming voeg ik nog toe: de mededelingen omtrent bebossing, landbouw, keuterboeren, hutbewoners, tabaksbouw, hopcultuur, veeteelt. Voorts kan men zich oriënteren over de verdeling van de mark van de Leusderberg en haar voorgeschiedenis, de oorsprong van het militaire oefenterrein op de Leusderheide, van de weg Amersfoort-Doorn enz. enz. Slechts een klein gedeelte van het werk is gewijd aan het landgoed De Boom, dat ook een schepping van leden der familie De Beaufort is en in 1948 werd omgezet in een stichting tot algemeen nut. Twee bijlagen, bevattende een lijst van pachters van hoeven te Leusden en een voorstel tot vaststelling van de geërfd der 26 hoeven, sluiten het werkje af.

Hier volgen nog enige opmerkingen.

Op blz. 6 wordt gesproken over "het lage gerecht, dat is de boetstraf-felijke rechtspraak." Deze omschrijving is te beperkt: het lage of dagelijkse gerecht omvatte in de regel ook de civiele rechtspraak en het opmaken van akten (verkoop, hypotheek enz., de zg. voluntaire jurisdictie), voorzover niet betrekking hebbende op goederen, die aan een speciale jurisdictie waren onderworpen (zoals leengoederen, horige goederen).

Op dezelfde bladzijde betoogt de schr., dat uit de oorkonde van 23 maart 838 (Oork.boek Utrecht I, no 63) zou blijken dat de schenking door Karel de Grote aan de St. Maartenskerk te Utrecht in 777 niet de gehele villa Leusden zou hebben omvat (aldus ook Van Iterson, Hist. ontw. rechten op de grond in de provincie Utrecht, deel I, band 2, blz. 610-611). Dit blijkt echter niet uit het aangehaalde stuk. Immers, het was niet de aldaar genoemde graaf Rodgar, die de "familia" c.a. te Leusden aan de St. Maartenskerk schonk (zodat deze villa niet in haar geheel aan St. Maarten zou hebben toegehoord), maar omgekeerd gaf genoemde kerk haar aan Rodgar in gebruik, als vergoeding voor diens schenking van elders gelegen goederen.

Op blz. 7 staat, dat de kerk te Leusden door bisschop Ansfried aan het klooster op de Hohorst werd geschonken, terecht, zoals blijkt uit de bevestigingsoorkonde van keizer Koenraad II van 1028 (Oork.boek Utr. I, no 189). Het is echter niet juist, daarbij een beroep te doen op de kennelijk onechte oorkonde op naam van bisschop Ansfried en gedateerd 1006 (a.w., no. 162).

Eveneens op blz. 7 wordt vermeld, dat de H. Geestkapel aan de Langestraat (Vismarkt) te Amersfoort in 1250 werd gesticht. Op welke bron berust deze uitspraak? Wij weten niets over de stichtingsdatum van dit kerkje. Volgens een oude overlevering bestond deze kapel reeds vóór de bouw der St. Joriskerk, maar die was er al in 1250.

Op blz. 14 komt tweemaal een noot 22 voor; dit moet zijn: resp. noot 28 en 29.

Een onjuistheid, die men vaak in de literatuur aantreft, is (zie blz. 37) de term "Franse bezetter." Gedurende de Bataafse tijd waren hier te lande Franse troepen op grond van een verdrag tussen Frankrijk en de Bataafse Republiek; in de jaren 1810-1813 maakte ons land deel uit van het Franse rijk en kon dus van een "bezetting" evenmin sprake zijn.

Na hetgeen hierboven is gezegd, behoeft het boekje geen verdere aanbeveling meer. Het heeft trouwens zijn weg reeds ruimschoots gevonden, wat blijkt uit het feit, dat een tweede druk in voorbereiding is. Maar niet alleen voor de schrijver past een woord van lof. Ook de ondernemende eigenaren van het beschreven landgoed mag men hierbij niet vergeten: door de uitnemende zorg voor hun bezittingen (in deze tijd niet bepaald een lucratieve bezigheid!) maken zij zich zeer verdienstelijk voor het algemene belang en dragen bij tot de bewoonbaarheid van ons land, die zozeer wordt be-laagd door de stompzinnige bruutheid van een onbeheerste technische ontwikkeling, van een ongeremde uitbreiding der stedelijke agglomeraties, van de massa-recreatie, van de verkeerswaan en soortgelijke woekerprocessen.

GYSBERS EN VAN LOON Bakkerstraat 7 a Arnhem

Speciaal Antiquariaat voor plaatselijke en regionale geschiedenis, biedt aan:

BLOYS VAN TRESLONG PRINS, P.C., Genealogische en heraldische ge-denkwwaardigheden in en uit de kerken der prov. Utrecht. Utr. 1919, 342 p. m. pltn. f 30,-

HAARZUYLENS - Le Château de Haar à Haarzuylens. Texte p. Frans Luyten et P. J. H. Cuypers sur l'histoire du Château, la Chapelle, les environs du Haar, la famille de Zuylen, etc. Utr. 1910, folio portef. hlf. ln. 59 p. dubbele kolom op kunstdrukpapier. Met tekstill. en 75 pltn., waarvan één met 95 gekl. wapenafb. f 75,-

GALEN, J.v., Eiszettliche Befunde aus Utrecht. Utr. 1943. 4to. or. omsl. 39 p. m. krtn., 35 schetstekn. en 17 afb. op pltn. (Geogr. en geol. med. 17) f 6,50

Bronswerk-Fijenoord n.v.

AMERSFOORT-SCHIEDAM

Bij de Europese Bibliotheek verschenen fotografische herdrukken van de Tegenwoordige Staat der Nederlanden.

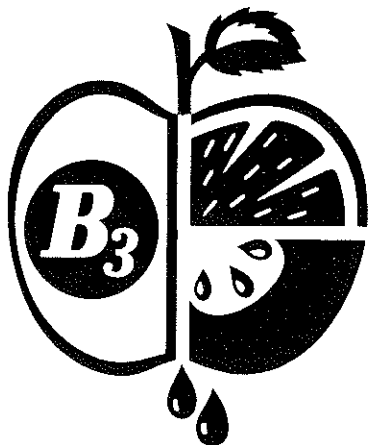
O.a. Utrecht in 4 delen á f 8,90 (waaronder een deel waarin Amersfoort).

Daarnaast gedeeltelijke herdrukken van Het Verheerlijkt Nederland van Tirion. Utrecht in Prent f 8,90.

Samengekocht f 37,50.

Alle uitgaven zijn voorhanden bij

BOEKHANDEL G. G. VEENENDAAL,
Langestraat 33 - Tel. 1 32 32.

B3 fruitsappen 3 x beter!

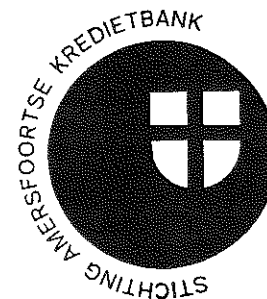
Vrumona Fabrieken - Bunnik.

**G
A
S**

de ideale brandstof

ook voor bijverwarming

bespreek uw wensen
en problemen
met de

STICHTING AMERSFOORTSE
KREDIETBANK

Aanvraagformulier wordt op verzoek per kerende post toegezonden
Telefonische afspraak is mogelijk

VAN PERSIJNSTRAAT 27 - AMERSFOORT

TELEFOON (03490) 16527 EN 17400